

УДК 911.3

ІНТЕРНЕТ-БАЛКАНІЗАЦІЯ ІНФОРМАЦІЙНОГО СУСПІЛЬСТВА

Кіптенко В.К.

*Київський Національний Університет імені Тараса Шевченка, Київ, Україна
E-mail: vika@goal.com.ua*

Представлено геопросторовий аналіз інтернет-цензури та факторів територіальної диференціації інтернет-балканізації. Визначено типи країн за рівнем інтернет-балканізації та геопросторові ознаки сучасного інформаційного суспільства.

Ключові слова: інформаційне суспільство, інформаційний простір, Інтернет, сплінтернет, інформаційний суверенітет, інтернет-балканізація.

ВСТУП

Реалії формування інформаційного суспільства свідчать про досить неоднозначні альтернативи суспільного розвитку. Особливу роль у даному контексті відіграє розуміння неоднорідності глобального, у т.ч. завдяки Інтернету, інформаційного простору. З одного боку, низка об'єктивних і суб'єктивних факторів зумовлює його розшарування, термінологічне позначення якого зародилося у публіцистиці – сплінтернет. З іншого, соціальні та особисті преференції викликають різноаспектну фрагментацію взаємодій у глобальному інформаційному просторі, яка отримала назву «кібер-балканізації». Гострої актуальності набуває потреба осмислення таких геополітичних явищ сучасності як Twitter- та Facebook- революції. Гетерогенізація Інтернету є предметом наукового вивчення лише знедавна й сьогодні поступально формує альтернативу поглядам «адептів-цифровиків». Нові наголоси у політичній географії сучасності визначає праця Дж. Д. Сідевея 1994 року [1]. На особливу увагу заслуговує праця М.ван Олстіна та Е. Бриніолфссона [2]. Питанням щодо ролі Інтернету у поширенні інформації та ідей через кордони присвячено статтю М. Пратта [3]. Своєрідні підходи до формування емпіричної бази дослідження даного питання презентують міжнародні інституції: «Репортери без кордонів» (Reporters Sans Frontieres - RSF) [4] та «Ініціатива Відкрита Мережа» (OpenNet Initiative- ONI) [5], за даними яких висвітлено практику блокування й фільтрування Інтернет у країнах світу [6]. Проведено авторське дослідження фрагментації інтернет-сегменту інформаційного простору з огляду на обмеження релігійного характеру [7]. Власне останнє спонукало подальше вивчення однорідності інтернет-сегменту інформаційного простору з географічної точки зору, яке має на меті визначення ознак його балканізації (інтернет-балканізації).

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Напевно справедливо, що інформаційний простір, зокрема його інтернет-сегмент, у фізичному сенсі кордонів і границь немає. Але це не означає, що він має залишатися поза увагою географів. Дійсно, Інтернет містить багато інформації щодо питань кордонів, границь, трансграничності [3]. Розшарування Інтернету внаслідок

дії різноманітних факторів, які визначаються технологічними, соціально-культурними, політичними аспектами, отримало назву сплінтернет (splinternet) [8]. Технологічна фрагментація виникає через різноманітність стандартів та апаратного забезпечення підключення до Інтернет (iPhone, Blackberry, Android, iPad). Гетерогенізація інтернет-сегменту інформаційного простору відбувається й через фільтрування контенту з політичних мотивів, зокрема в контексті національної безпеки, яка орієнтована на веб-сайти, що так чи інакше пов'язані з прикордонними конфліктами, сепаратизмом та екстремізмом. Реалії сьогодення свідчать про те, що уряди окремих країн, політики все більше небезпідставно побоюються Google, Twitter, Facebook як політичних агентів. Висувається теза про «інформаційний суверенітет» - евфемізм заміни послуг, які надаються компаніями «західного» Інтернету, власними, більш обмеженими інформаційними ресурсами, але такими, що легше контролювати. Відзначаються суттєві обмеження глобального безперешкодного руху інформації соціального змісту.

Соціологи зазначають розшарування глобального інформаційного простору через особливі інтереси окремих соціальних груп, використовуючи термін «кібер-балканізація». Запозичення геополітичного терміну виглядає досить доречним у даному випадку. До того ж мова йде про різноаспектні взаємодії у інформаційному просторі які, дякуючи сучасним технологіям, мають потенціал об'єднувати географічно віддалені спільноти й, водночас, фрагментувати: балканізувати або інтегрувати.

Аналіз профілів країн світу за даними RSF та ONI [4,5] дозволяє визначити наскільки «базова» суспільно-політична балканізація виявляється в інтернет-сегменті інформаційного простору. Оцінки соціально-політичних обмежень RSF, у т.ч. переслідувань щодо користування Інтернет для вільного інформаційного обміну, поділяють країни світу на дві категорії: «вороги Інтернету» (enemies of the Internet) та країни «під наглядом» (countries under surveillance). Аналіз за період 2005-2010 визначає майже незмінну ситуацію з країнами-ворогами Інтернет. Усі 12 є країнами з авторитарними режимами (АР). Особливою є ситуація у Південній Кореї – країні з низьким рівнем людського розвитку (ЛР) та валового національного доходу на душу населення (ВНДД), яка номінально не представлена у всесвітній павутині, але має власну систему екстранету, доступ до якої дуже обмежений. Мізерні показники інтернет-проникнення (ІП) на кінець 2010 мають М'янма (0,2%), що є країною з ВНДД вище середнього і єдина в списку з низьким рівнем ЛР, та Туркменістан (1,6%) – ВНДД нижче середнього та середній рівень ЛР. Власне, країни з ВНДД нижче середнього становлять половину списку. При цьому лідерами за ІП є Туніс (34,1%) та Іран (31,9%) – країни з високим рівнем ЛР. Країни з середнім рівнем ЛР мають приблизно однаковий рівень ІП: Китай (28,9%), Єгипет (24,3%), Сирія (20,4%). Низькі показники ІП мають й інші країни з середнім рівнем ЛР та низьким ВНДД – Узбекистан (17,1%) та В'єтнам (26,6%). Лише 14,3% населення Куби – країни з високим рівнем ЛР та ВНДД на рівні вище середнього – мають доступ до Інтернет. Найвище ІП серед країн «ворогів Інтернету» має Саудівська Аравія (38,1%), для якої характерний високий рівень ЛР та ВНДД.

Варто зазначити, що лише у 2009 році з категорії „ворогів” до категорії «країн під наглядом» перейшла Білорусь (ІП – 27,4%) – країна з авторитарним режимом, ВНДД вище середнього та високим рівнем ЛР. Загалом склад цієї категорії дуже неоднорідний. Серед країн з дуже високим рівнем ЛР та високим ВНДД – Південна Корея (ІП – 81,5%) та Австралія (ІП – 80,7%) мають повноцінну демократію, у той час як ОАЕ (ІП – 75%) та Бахрейн (ІП – 53%) – держави з авторитарними режимами. Недосконала демократичність правління Малайзії визначається ІП на рівні 55,9%, високим рівнем людського розвитку на ВНДД вище середнього. Водночас Таїланд, де ІП становить 25,8%, та Шрі Ланка з мізерним проникненням у всесвітню мережу на рівні 5,5% – країни з середніми показниками індексу ЛР та ВНДД нижче середнього. Країни високого рівня людського розвитку з гібридними режимами представлені Росією (ІП – 29%), ВНДД якої на рівні вище середнього, та Туреччиною (ІП – 36,4%), відповідно, нижче середнього. Завершує перелік Еритрея, країна з авторитарним режимом, низьким рівнем ЛР та ВНДД, де лише 3,5% населення має доступ до Інтернет.

Більш структурно характеризує цензуру інтернет-сегменту інформаційного простору ONI (OpenNet Initiative), що веде моніторинг даних щодо фільтрування Інтернету технічними та контекстовими міждисциплінарними методами на глобальному рівні. Дослідження ґрунтуються на якісних (експертні оцінки) та кількісних (статистичних) показниках стосовно обмежень політичного, соціального змісту та контенту, пов'язаного зі збройними конфліктами, сепаратистськими рухами та збройними угрупованнями, а також інтернет-інструментарію – веб-сайтів, які забезпечують послуги електронної пошти, інтернет-хостінгу, пошуку, перекладу, інтернет-телефонії та методів подолання перешкод цензури. Результати категоризуються за характером обмежувального впливу на Інтернет і визначаються як всепроникний, суттєвий, вибіркового та підозрюваний. Серед інших факторів цензури Інтернет-сегменту ONI визначає низький, середній та високий рівень прозорості та постійності [5].

Станом на кінець 2010 року ONI визначає близько 40 країн, де ведеться фільтрування Інтернет-контенту. Однак варто зазначити, що серед них не представлені «вороги» Інтернету – Північна Корея, Куба, Єгипет, а також держави, щодо свободи доступу до всесвітньої мережі у яких RSF встановила нагляд: Австралія, Еритрея, Шрі Ланка. Бальна оцінка від 4 до 1 за категоріями «всепроникний – підозрюваний» та від 3 до 1 стосовно рівнів прояву факторів прозорості та постійності, а також «ворогів» (10 балів) та «під наглядом» (5 балів), дозволяє визначити інтегральний індекс як суму середнього значення балів за напрямками фільтрування, додатковими факторами та категоріями RSF. Запровадження такого індексу та урахування показників інтернет-проникнення, індексу людського розвитку, індексу демократії та ВВП на душу населення за даними міжнародних інституцій дозволяє застосувати методи факторного та кластерного аналізу для більш репрезентативних висновків.

Аналіз коефіцієнтів кореляції визначає пряму залежність інтернет-проникнення від рівня ЛР (0,6777) та показників внутрішнього валового продукту на душу населення (0,6621) та дещо меншу залежність від індексу демократичності (0,4172).

При цьому варто зазначити зв'язок між ЛР та внутрішнього валового продукту на душу населення (ВВПД) на рівні 0,6613. Найбільш суттєвого значення серед досліджуваних ознак має обернений зв'язок середнього рівня між індексом демократичності та фільтруванням політичного контенту (-0,5686). Варто зазначити, що, загалом, значимим для оцінки рівня обмеження політичного контенту, інтернет-інструментарію, категорії за RSF, інтегрального індексу є обернений зв'язок з індексом демократичності. Відносного значення має зв'язок між показниками ВВПД та обмеженнями соціального контенту (0,3072), а також прозорістю інтернет-сегменту інформаційного простору (0,311811).

Подальший факторний аналіз визначає, що провідну роль у балканізації інтернет-сегменту інформаційного простору відіграють обмеження стосовно застосування інтернет-інструментарію та фільтрування соціального контенту, що здійснюються на постійній (послідовній) основі. Політичний та контент щодо конфліктів та безпеки разом із ознаками загальної прозорості інтернет-сегменту відіграють другорядну роль. Загальний рівень ІІ, ЛР та ВВПД відіграє менш важливу роль. При цьому оцінки громадських міжнародних інституцій, зокрема RSF, є суттєвими за вагомістю і можуть бути додатково пов'язані з ознаками загальної прозорості та рівня ЛР. Результати кластерного аналізу обґрунтовують виділення чотирьох типів країн світу, з різним характером Інтернет-балканізації (Табл.1).

Таблиця.1.

Типологія країн світу за рівнем Інтернет-балканізації

Країни абсолютної інтернет-балканізації		Країни суттєвої інтернет-балканізації		Країни значної інтернет-балканізації		Інтернет-балканізовані країни	
Іран	16,25	Бахрейн	10,75	Ємен	5,50	Індія	3,50
Саудівська	16,25	ОАЕ	10,75	Австралія	5,00	Сінгапур	3,50
Аравія	15,50	Куба	10,00	Ерїтрея	5,00	Ефіопія	3,00
Китай	15,50	Єгипет	10,00	Катар	5,00	Марокко	3,00
Туніс	15,25	Північна	10,00	Кувейт	5,00	Італія	2,50
М'янма	14,00	Корея		Малайзія	5,00	Палестина	2,25
Сирія	14,50	Південна	9,50	Шрі	5,00	Азербайджан	2,00
Туркменістан	13,25	Корея		Ланка		Казахстан	2,00
Узбекистан	13,25	Таїланд	8,75	Оман	4,75	Киргизстан	2,00
В'єтнам		Білорусь	8,00	Пакистан	4,75	Грузія	2,00
		Туреччина	8,00	Судан	4,50	Йорданія	2,00
		Росія	7,00	Вірменія	3,75	Молдова	1,50
						Таджикістан	1,50
						Лівія	0,5

До першої групи віднесено країни, у яких обмеження доступу до інформаційного простору має категорично суворий та постійний характер за усіма

тематичним напрямками. Найбільш суттєвого значення у даному випадку має інтернет-цензура політичного, соціального контенту та проблематики, пов'язаної з військовими діями та питаннями безпеки. Саме до цього типу належать «вороги Інтернет», серед яких «гарячі точки» політичних трансформацій сучасності – Туніс, Саудівська Аравія. Символічним прикладом у цій групі є Китай – країна, де контроль за інтернет-сегментом інформаційного простору реалізується в рамках проекту «Золотий Щит» з 1998 року і заслуговує на статус «Берлінської стіни» інформаційного суспільства. Другий тип представлений країнами, де інтернет-цензура здійснюється регулярно й на дуже високому рівні, фактично, відносно усіх тематичних напрямів. Суттєвим для України є належність до цього типу її найближчих сусідів – Росії та Білорусі, де програми інтернет-балканізації діють на державному рівні. Водночас, варто зазначити належність до цієї групи «ворогів Інтернет» (Куба, Єгипет, Північна Корея) щодо яких ОНІ не фіксує блокування або фільтрування. Значний рівень інтернет-цензури за різними напрямками при досить високому рівні регулярності та належності країни до категорії спостереження RSF є підставою віднесення її до типу країн суттєвого рівня Інтернет-балканізації. Склад групи досить полюсний з огляду на рівні ЛР та ВВПД (Катар, Кувейт, Оман, Австралія, Ємен, Еритрея), а загалом переважають країни з високим рівнем ЛР. При цьому вирішального значення має досить регулярна цензура соціального контенту та інтернет-інструментарію. Інтернет-балканізовані країни характеризує найсуттєвіша роль цензури питань соціального характеру, Крім Сінгапуру та Італії (країн з дуже високим ЛР та високим ВВПД) це – здебільшого країни з середнім або низьким рівнем ЛР та ВВПД на рівні вище або нижче середнього.

ВИСНОВКИ

Узагальнюючи отримані результати варто зазначити, що інтернет-балканізація є очевидним фактом. Територіальні відмінності інтернет-проникнення напряму визначаються рівнем людського розвитку та економічного добробуту суспільства. Визначальним фактором Інтернет-балканізації є рівень демократичності суспільного розвитку країн світу. Провідну роль у балканізації інтернет-сегменту інформаційного простору відіграють обмеження стосовно застосування інтернет-інструментарію та фільтрування соціального контенту, що здійснюються на постійній основі. Типологія країн за рівнем інтернет-балканізації свідчить про суттєвий «інформаційний розлом» між цивілізаційними утворенням Заходу й Сходу. Символічний статус «Берлінської стіни» сучасного інформаційного суспільства можна присудити проекту «Золотий Щит», який реалізовано у Китаї.

Список літератури

1. Sidaway J.D. Political Geography in the Times of Cyberspace: New Agendas / James D. Sidaway // *Geoforum*. – 1994. – V.25, No.4. – P. 487-503.
2. Alstyne M. Electronic Communities: Global Village or Cyberbalkans / M.van Alstyne , E. Brynjolfsson. – <http://web.mit.edu/marshall/www/papers/CyberBalkans.pdf> - 20.01.2010.
3. Pratt M. Boundaries and Internet: a Surfer's Guide / M. Pratt // *IBRU Boundary and Security Bulletin Summer*. – 1999. – P. 94-101.

4. Internet / Reportes Sans Frontieres [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://en.rsf.org/internet.html> – 15.03.2011.
5. ONI Internet Filtering map / OpenNet Initiative. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://map.opennet.net> – 15.03.2011.
6. Deibert R. Access Denied / R. J. Deibert, J. G. Palfrey, R. Rohozinski, J. Zittran. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://mitpress.mit.edu/catalog/item/default.asp?tttype=w&tid=11329> – 15.03.2011.
7. Кіптенко В.К. Фрагментація інформаційного простору: релігійний вимір сплінтернету / В.К.Кіптенко // Релігія, релігійність, філософія та гуманітарні знання у сучасному інформаційному просторі: національні та інтернаціональні аспекти. - Частина I. – Луганськ: вид-во СРУ ім.В.Даля, 2010. – С.34-38.
8. Bernoff J. The Web is Turning Into the Splinternet / J. Bernof // Forbes. - March 29,2010 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.forbes.com/2010/03/29/facebook-iphone-app-google-cmo-network-josh-bernof.html> – 15.08.2010.

Кіптенко В.К. Інтернет-балканізація інформаційного общества / В.К.Кіптенко // Ученые записки Таврического национального университета имени В.И. Вернадского. Серия: География. – 2011. – Т. 24 (63). – №2, ч. 2 – С. 69-74.

Проведено геопространственный анализ интернет-цензуры и факторов территориальной дифференциации интернет-балканизации. Определены типы стран по уровню интернет-балканизации, связанные с этим геопространственные признаки информационного общества.

Ключевые слова: информационное общество, информационное пространство, Интернет, сплинтернет, информационный суверенитет, интернет-балканизация.

Kiptenko V. Internet-Balkanization of Information Society / V.Kiptenko // Scientific Notes of Taurida National V. I. Vernadsky University. – Series: Geography. – 2011. – Vol. 24 (63). – № 2, p. 2 – P. 69-74.

The article presents spatial analysis of the Internet-censorship patterns and factors of Internet-Balkanization differentiation around the world. On the basis of Internet-Balkanization level there are determined types of countries and related spatial features of the informational society.

Key words: Information Society, Information Space, Internet, Splinternet, Information Sovereignty, Internet-Balkanization

Поступила в редакцию 08.04.2011 г.